

me kusurlu olduğu, tahsil hayatından sonra gözleri tamamen kapandığı için "kefif, mekfûf, a'mâ, darîr", muhtemelen tıbbî teşhislerinde isabetli görüşler ortaya koyması sebebiyle de "basîr" lakabıyla anılır (Humeydî, s. 53). İbnü'l-Hannât iyi bir tahsil gördü. Kurtuba'nın ileri gelen ailelerinden Benî Zekvân kendisini himaye edip geçimini üstlenince tamamen ilme yöneldi. Edebiyat, şiir ve belâğatın yanı sıra tıp, astronomi, astroloji, felsefe ve mantık alanlarında derin bilgi sahibi oldu. Mantık ve felsefeye aşırı derecede ilgi duyan İbnü'l-Hannât'ın inançsız olduğu iddia edilerek baskı altında tutulması kişiliği üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı gibi Kurtuba'dan sürülmesine veya Kurtuba'yı terketmek zorunda bırakılmasına da yol açtı. İbnü'l-Hannât'ın, bir süre Kurtuba'ya hâkim olan Şîî Hammûdî sülâlesine yakınlığı neticesinde Şîilik'le itham edilmesi yüzünden veya Kurtuba'nın Fars asıllı yeni hâkimi Ebû Hazm Cehver'den korktuğu için kaçtığı da zikredilmektedir (İbnü'l-Ebbâr, I, 123).

İbnü'l-Hannât, 407'de (1016) Kurtuba'nın yönetimini eline geçirip 413 (1022) yılına kadar şehri yöneten Şîî Hammûdî hânedarıyla yakın ilişki içinde oldu; onlar için methiyeler yazdı. Bu dönemde kaleme aldığı şiirlerde Hz. Ali yanlısı ifadelerle rastlanmaktaysa da kendisi gerçek bir Şîî olarak tanınmadı. Hatta bir ara Emevî Halifesi III. Hişâm Mu'ted-Billâh tarafından kâtip olarak da tayin edildi. 413'te (1022) Hammûdîler'den Kâsım b. Hammûd ile oğlu Muhammed el-Mehdî ve torunu Kâsım el-Vâsîk Kurtuba'dan Cezîretülhadrâ'ya (Algeciras) sürüldü ve bu hânedan 450 (1058) yılına kadar burada yönetimi elinde bulundurdu. İbnü'l-Hannât, 431'de (1040) kendisine yapılan baskılara dayanamayıp Kurtuba'dan kaçarak Cezîretülhadrâ'ya gitti ve Muhammed el-Mehdî'ye sığındı; onun için methiye yazdı (İbn Saîd el-Mağribî, I, 121-122). Kurtuba'yı yöneten Emevî Veziri Ebû Hazm Cehver'in 435 (1043) yılında vefatı üzerine şehre dönmek ümidiyle Cehver için mersiye kaleme aldı ve yerine geçen oğlu Ebû'l-Velîd Muhammed'in yönetimini kutlayan bir mektup gönderdi. Ancak Kurtuba'ya dönme imkânı bulamadı. Hayatının son yılında Batalyevs (Badajos) emirliğine getirilen Ebû Bekir Muhammed el-Muzaffer b. Eftas'a emirliğini kutlamak üzere, "Veşyü'l-kalem ve halyü'l-kerem" (er-Risâletü'l-Mehrecâniyye) adıyla anılan (İbn Bessâm eş-Şenterînî, I, 443-445) edebî sanatlarla örülü uzun bir mektup

gönderdi. 437 Cemâziyelâhîrinde (Aralık 1045) Cezîretülhadrâ'da vefat etti. Babasının ölümüne üzülen tek oğlu da Mâleka'da (Malaga) öldü. İbnü'l-Hannât'ın tıp alanında hayli başarılı olduğu, tedavi ettiği kimseler arasında bazı hükümdar, vezir ve emîrlerin de bulunduğu söylenmektedir (a.g.e., I, 438; İbn Saîd el-Mağribî, I, 122).

Çok sayıda şiir yazar İbnü'l-Hannât'ın manzumelerinin bir divanda toplandığı kaydediliyorsa da (İbnü'l-Ebbâr, I, 122) bu eser günümüze ulaşmamıştır. Başta İbn Bessâm'ın *ez-Zahîre*'si olmak üzere biyografisine yer veren eserlerde şiir ve risâlelerinden örnekler bulunmaktadır. Zamanımıza intikal eden methiyelerinin çoğu Hammûdîler'den Ali b. Hammûd, Kâsım b. Hammûd ve Muhammed el-Mehdî ile ilgilidir (İbn Bessâm eş-Şenterînî, I, 437-453). Dönemin büyük şair ve ediplerinden olan yakın dostu İbn Şüheyd ile manzum ve mensur olarak yaptığı edebî atışmaların ve onun vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye'nin bazı parçaları da kaynaklarda yer almaktadır.

İbnü'l-Hannât'ın Eftasîler'den Ebû Bekir Muhammed el-Muzaffer, Vezir Ebû Ömer İbnü'l-Bâcî ve İbn Dürri (a.g.e., I, 437-453; İbn Saîd el-Mağribî, I, 123) gibi yöneticilere yazdığı mektuplar Arap edebiyatında sanatlı nesrin güzel örneklerindendir. Günümüze ulaşan şiir ve risâlelerinde ortaya koyduğu ciddiyet ve vakar, İbn Bessâm'ın şaire nisbet ettiği müstehcenliği (*ez-Zahîre*, I, 438) teyit eder nitelikte görünmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvit et-Tâncî), Kahire 1953, s. 53-54; İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zahîre*, I, 437-453; İbn Beşkûvâl, *eş-Sıla* (nşr. F. Codera), Madrid 1883, s. 640; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 77-78; İbnü'l-Kiftî, *el-Muhammedün mine's-şu'arâ* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Dimaşk-Beyrut 1408/1988, s. 461-463; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, Madrid 1886, I, 122-123; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Mugrib*, I, 121-124; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 296, 483, 503; III, 263, 288, 610-611; H. Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siècle*, Paris 1953, s. 69, 86, 97, 127, 259, 282-283; Zirikî, *el-A'âm*, VII, 20; Ahmed İsâ, *Mu'cemü'l-etubbâ*, Beyrut 1982, s. 383-388; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 482; Ch. Pellat, "İbn al-Hannât", *EP* (İng.), III, 786; Âzertâş Âzernûş, "İbn Hannât", *DMBİ*, III, 372-373.

RAHMİ ER

İBNÜ'L-HARRÂNÎ

(bk. KUŞEYRÎ, Muhammed b. Saîd).

İBNÜ'L-HARRÂT

(ابن الخراط)

Ebû Muhammed Abdülhak
b. Abdîrrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî
(ö. 582/1186)

Hadis hâfızı ve fakih.

Rebîülevvel 514'te (Haziran 1120) İşbîliye'de (Sevilla) dünyaya geldi. 510 (1116) ve 516'da (1122) doğduğu da söylenmektedir. Ezd kabilesine mensup olduğu için Ezdî nisbesiyle de anılmış olup muhtemelen babası marangozluk yaptığından İbnü'l-Harrât lakabıyla tanındı. İlk tahsilini İşbîliye'de yaparak Ebû'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed, İbn Berrecân diye bilinen Ebû'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdurrahman gibi âlimlerden hadis ve diğer dinî ilimleri öğrendi. Ebû'l-Kâsım b. Asâkir'den icâzet aldı; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den faydalandı. Ahmed b. Abdülmelik el-Ensârî'den kitap telifi ve dinî meseleleri çözmeye hususlarında metot bilgisi aldı. Lemtûnoğulları Devleti'nin yıkıldığı ve pek çok ilim adamının hayatını kaybettiği iç savaş yıllarında İşbîliye'den ayrılarak Bicâye'ye (Bougie) yerleşti ve ulucamide imam-hatiplik yaptı. Beytûlmakdis hatibi Ali b. Muhammed el-Meâfirî, Ebû'l-Haccâc el-Belevî, Muhammed b. Ahmed b. Gâlib el-Ezdî, Ebû'l-Abbas el-Azeffî gibi âlimler onun talebesi oldu. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Ensârî kendisinden icâzet aldılar. Süfiliğiyle de tanınan İbnü'l-Harrât'ın Medyenîye tarikatının kurucusu Ebû Medyen ve diğer sûfilerle dostluk kurup tarikata intisap ettiği belirtilmektedir.

581'de (1185) Murâbit Devleti ileri gelenlerinden İbn Gâniye, Abbâsî Halifesi Ebû'l-Abbas Ahmed en-Nâsır adına halktan biat aldığı sırada İbnü'l-Harrât'ı kadılık makamına getirmişti. Bir müddet sonra idareyi ele geçiren Muvahhid Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr, İbnü'l-Harrât'ın önceki idareyle iş birliği içinde olduğunu düşünerek öldürülmesini istemişse de İbnü'l-Harrât Rebîülâhîr 582'de (Temmuz 1186) Bicâye'de vefat etti. 580 (1184) ve 581'de (1185) öldüğü de söylenmekte, ancak Gubrînî mezar taşında ölüm tarihi olarak 582 yazıldığını kaydetmektedir ('*Unvânü'd-dirâye*, s. 44).

Hadis hâfızı, Mâlikî fakih, edebiyatçı ve şair olan İbnü'l-Harrât yoğun siyasî hadiselerin ve kargaşanın hâkim olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen ilelül-hadîs, ensâb, lugat, şiir ve zühd konuların-

da pek çok eser kaleme almış, şiirlerinde zühd ve takvâyı işlemiş, kanaatkâr, iyilik sever ve güzel huylu bir kişi olarak tanınmıştır. Döneminde mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan İbn Tûmert'e karşı koymuş, ileri gelen Muvahhidler'in onun bu konudaki desteğini alma çabaları sonuç vermemiştir.

Eserleri. 1. *el-Ahkâmü'l-kübrâ fi'l-hadîs*. Belli başlı hadis kitaplarından derlenen ahkâm dair hadislerin senedleriyle birlikte kaydedildiği beş veya altı cilt hacminde bir eser olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Reisülküttâb Mustafa Efendi, nr. 518) bulunmaktadır (ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 458). Esere İbn Bezîze *Şerhu'l-Ahkâmü'l-kübrâ* adıyla bir şerh, İbnü'l-Kattân ve İbnü'l-Mevvâk zeyil ve tekmile yazmış, İbn Abdülmelik de *el-Cem' beyne kitâbeyi İbni'l-Kaştân ve İbni'l-Mevvâk 'alâ Kitâbi'l-Ahkâm li-'Abdilhak b. el-Harrât* adıyla bu iki eseri bir araya getirmiştir. 2. *el-Ahkâmü'l-vüştâ min hadîsi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem. el-Ahkâmü'l-kübrâ'nın muhtasarı olup senedler hazfedilmiş, hadisler fıkıh bablarına göre düzenlenmiştir. Fas Karaviyyin Kütüphanesi'nde (nr. 219/40) ve Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Hadis, nr. 291) nüshaları bulunan eseri Hamdî es-Selefi ve Subhî es-Sâmerrâi Zâhiriyye nüshasına dayanarak yayımlamıştır (I-IV, Riyad 1416/1995). İbnü'l-Kattân el-Mağribî *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmü'l-vâkı'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm* (bk. bibl.) adlı eserinde *el-Ahkâmü'l-vüştâ'yı* eleştirmiş, Zehebî'nin isabetli bulmadığı bu eleştirileri reddetmek üzere kaleme aldığı risale *Kitâbü'l-Ahkâmü'l-vüştâ'nın* baş tarafında (I, 5-46) *Nağdû'l-imâm ez-Zehebî li-beyânü'l-vehm ve'l-ihâm* adıyla, ayrıca Fârûk Hammâde tarafından neşredilmiştir (Dârülbeyzâ 1408). 3. *el-Ahkâmü's-şer'iyetü's-suğrâ eş-şahîha* (*el-Ahkâmü's-suğrâ*) (nşr. Ümmü Muhammed bint Ahmed, I-II, Kahire-Cidde 1413). Eser üzerine bazı şerh ve ta'likler yazılmış olup bunlardan Ebû Muhammed Abdülazîz b. İbrâhim el-Kureşî b. Bezîze ve Sadreddin Muhammed b. Ömer b. Mirhal el-Misrî'nin çalışmaları zikredilebilir. Ebû Abdurrahman b. Akil ez-Zâhirî her üç eseri şerhetmiş olup (Riyad 1983) bu kitabın kuzey Afrika medreselerinde ve özellikle Sebte'de (Ceuta) ders kitabı olarak okutulduğu belirtilmektedir. 4. *Kitâbü't-Teheccüd* (*eş-Şalât ve't-teheccüd*). Temizlik konuları ile, farz ve nâfile namazlar ve bu namazları kılmanın faziletlerinin ele alındığı eser eş-*

Şalât ve't-teheccüd adıyla Âdil Ebû'l-Meâtî (Mansûre 1413/1992), *Kitâbü't-Teheccüd* adıyla Müs'ad Abdülhamid es-Sa'denî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. İsmâil (Beyrut 1415/1994) tarafından yayımlanmıştır. 5. *Kitâbü'l-Âkıbe* (*ev el-Mevt ve'l-haşr ve'n-nüşûr*). Eseri Ubeydullah Ebû Abdurrahman el-Misrî el-Eserî (Tanta 1410/1990) ve Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut 1995) yayımlamıştır. 6. *Kitâbü Temcîdillâhi te'âlâ ve ta'zîmihî* (*et-Temcid*) (Tanta 1413/1993). 7. *Kitâbü İhtişâri İktibâsi'l-envâr* (*İhtişârü'r-Rüşâû, Muhtaşaru Kitâbi'r-Rüşâfi fi'l-ensâb mine'l-kabâ'il ve'l-bilâd*). Aslı ile birlikte Emilio Molina López – Jacinto Bosch Vilá tarafından *el-Endelûs fi İktibâsi'l-envâr ve fi'htişâri İktibâsi'l-envâr* adıyla neşredilmiştir (Madrid 1990). 8. *el-Cem' beyne's-Şahîhah* (*Cem'ü Şahîhayn*). Bu çalışmada, Buhrî ile Müslim'in *el-Cami'u's-şahîh*'lerindeki hadisler senedsiz olarak ve *Şahîh-i Müslim*'in tertibine uygun şekilde bir araya getirilmiş olup eserin yazma nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 300), Nuruosmaniye (nr. 769, 770) ve Süleymaniye (Lâleli, nr. 395; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 172) kütüphanelerinde kayıtlıdır (ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 458). 9. *el-Muhtaşar* (*Muhtaşaru's-şihâh*). *Şahîh-i Buhrî*'nin muhtasarıdır (Brockelmann, GAL Suppl., I, 263; Sezgin, I, 126). 10. *Telkinü'l-velîdî's-şagîr* (*Telkinü'l-mübtedî*). Hadise dair bu risâlenin Tivân'da yayımlandığı belirtilmektedir (*eş-Şalât ve't-teheccüd*, neşreden giriş, s. 15). 11. *el-Cami'u'l-kebir fi'l-hadîs*. *Kütüb-i Sitte*, *Müsnedü Bezâr* ve diğer hadis kaynaklarından derlenen sahih ve sahih olmayan hadisleri ihtiva ettiği ve yaklaşık yirmi cilt hacminde olduğu kaydedilmektedir. 12. *el-Hâvî fi'l-luğa*. Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin *Kitâbü'l-Garibeyn*'ine benzediği ve on sekiz veya yirmi beş cilt olduğu belirtilmektedir (Gubrînî, s. 43).

İbnü'l-Harrât'ın kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Mu'tel mine'l-hadîs* (yaklaşık altı cilt), *el-Vâfi fi hadîsi 'Alî radıyallâhü 'anh*, *Garîbü'l-Kur'an ve'l-hadîs*, *el-Mürşid*, *ez-Züh*, *Divânü Şif'r*, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Kifâye li'l-Haftib el-Bagdâdî*, *el-Behce*, *et-Tevbe*, *Tehzîbü'l-Me'tâlib*, *er-Rekâ'ik*, *Fazlû'l-hac ve'z-ziyâre*, *el-Enis fi'l-em-sâl ve'l-mevâ'iz ve'l-hikem min kelâmi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve's-şâlihîn*, *Mu'cizâtü'r-Resûl şallallâhü 'aleyhi ve sellem*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Harrât, *Kitâbü'l-Ahkâmü'l-vüştâ min hadîsi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem* (nşr. Hamdî es-Selefi – Subhî es-Sâmerrâi), Riyad 1416/1995, I, 5-46; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 52-64; a.mlf., *eş-Şalât ve't-teheccüd* (nşr. Âdil Ebû'l-Meâtî), Mansûre 1413/1992, neşreden giriş, s. 9-16; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, II, 508; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîsi ahhârü'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1368/1949, s. 348; İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmü'l-vâkı'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm* (nşr. Hüseyin Âyt Saîd), Riyad 1418/1997, neşreden giriş, I, 171-237; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. F. Codera), Madrid 1887-89, II, 249-250; Nevevî, *Tehzîb*, I, 292-293; Gubrînî, *Unvânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1969, s. 43-44; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 198-202; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1350-1352; Vâdiâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 209; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 256-257; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeheb*, II, 59-61; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1971, s. 293 ve 3 nolu dipnot; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973-74, II, 469; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, III, 180; IV, 315; *Keşfü'z-zunûn*, I, 19, 20, 481, 483, 599, 911; II, 1437, 1996; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 546-547; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 155-156; Brockelmann, GAL, I, 457-458; Suppl., I, 263-634; Sezgin, GAS, I, 126, 132, 142; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 226-227; M. el-Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahfûzâtı Hizâneti'l-Karaviyyin*, Dârülbeyzâ 1399/1979, I, 234-236; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseysin, *Mezâhirü'n-nehda-ti'l-hadîsiyye fi 'ahdi Ya'kübe'l-Manşûri'l-Muvahhidi*, Tivân 1403/1983, II, 70-81; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 47, 173, 178, 179, 180, 376, 381; Emilio Molina López, "el-Kitâb İhtişâr İktibâs al-Anwâr de İbn al-Harrât", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 541-560; Muhammed Ali Hâirî-i Hürremâbâdî, "İbn Harrât", *DMBİ*, III, 408-409.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

İBNÜ'L-HASAN en-NÜBÂHÎ

(bk. NÜBÂHÎ).

İBNÜ'L-HASİB

(ابن الخصيب)

Ebû Bekr el-Hasen b. el-Hasib el-Müneccim el-Fârisî (ö. 252/866'dan sonra)

Astrometeoroloji yorumcusu ve astrolog.

Hayatı hakkında İran asıllı olduğu ve uzun süre Kûfe'de yaşadığı dışında bilgi yoktur. İbn Tâvûs, diğer biyografi yazarlarından farklı biçimde onun künyesini Ebû'l-Hüseyn İbn Ebû'l-Hasib, nisbesini de Kummî şeklinde vermektedir (*Ferrecü'l-mehmûm*, s. 129). Batı'da Alkasin Filius Alkasit, daha yaygın bir kullanımla Albubather veya Alkasen adlarıyla ve La-